

Lüğətin öyrədilməsində innovativ metodların rolu

Lalə Vidadi qızı Həbibzadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: lale.hebibzade@gmail.com

Rəyçilər: filol.ü.f.d., dos. F.D. İsayeva,
dos. N.M. Əlizadə

Açar sözlər: lüğət, innovasiya, söz ehtiyatı, inkişaf, ingilis dili, bacarıq

Ключевые слова: словарный запас, инновация, словарный запас, развитие, английский язык, навыки

Key words: vocabulary, innovation, vocabulary, development, English, skills

Xarici dillərin öyrənilməsində lüğət biliklərinin mühüm rolu bu sahədəki nəzəriyyəçilər və tədqiqatçılar tərəfindən son zamanlar qəbul edilmişdir. Müvafiq olaraq, lüğəti öyrətmək üçün çoxsaylı yanaşmalar, texnikalar və üsullar vardır. Lüğətin öyrədilməsi yalnız xüsusi sözlərin öyrədilməsindən ibarət olmamalıdır, həm də öyrənənləri lüğət biliklərini genişləndirmək üçün lazım olan strategiyalarla təchiz etmək məqsədi daşmalıdır.

Faktiki əşyaları və modelləri göstərməklə lüğət öyrətmək yeni başlayanlar üçün çox faydalı bir texnikadır. Bir çox cismin adını faktiki əşyaları göstərməklə öyrətmək olar. Bu, öyrənənlərə real təcrübə və məna verir. Sinfə bütün əşyaları gətirmək mümkün olmadığından dolayı, bəzi sözlər əşyaların təsvirlərini göstərməklə öyrədilə bilər. Ona görə də müəllim lüğəti öyrətmək üçün müxtəlif əşyaların təsvirlərindən tez-tez istifadə etməlidir. Məsələn, pələng, beyin, fil və s. sözləri şagirdlərə bu üsulla göstərərək öyrətmək olar.

Yeni sözlər öyrətmək üçün emosiyaları və gündəlik fəaliyyətləri təqlid etmə effektiv üsul hesab edilir. Bu üsul rahatlıqla tətbiq oluna bilər. Bu üsul vizual şəkildə öyrənmədə daha uğurlu olan tələbələr üçün daha uyğun hesab edilir. Bir çox vəziyyətlər səhnələşdirilərək nümayiş etdirilə bilər. Bu, gənc tələbələr və ya xarici dil öyrənən tələbələrlə işləyərkən uğurlu nəticə verə bilər və onları yeni anlayışlarla tanış etməyə kömək edir. Yeni lüğəti izah etdikdən sonra müəllim tələbələrdən hərəkətləri yerinə yetirməyi tələb edə bilər.

Qrafiklər, şəkillər və xəritələr şagirdlərin müəyyən bir anlayış və ya söz haqqında anlayışını inkişaf etdirmək üçün istifadə edilə bilər. Müəllim şəkilli lüğətlərdən istifadə edərək, öyrənmənin nəticəsini daha effektiv etmiş olar. Məsələn, “balıq” şəklini istifadə edərək, balığa aid sözlər, məsələn qəlpə, göz, onurğa, su, böyük, kiçik və s. öyrədilə bilər. Zebrowska bildirir ki, “Öyrənənlər əyani vəsaitlər vasitəsilə təqdim olunan materialı daha yaxşı xatırlayırlar”. Bəzi sözlər şəkillərlə, xüsusən də isimlər bu üsulla daha yaxşı yadda qalır. Bu həm də xarici dil dərslərində tez-tez istifadə olunan əlaqəli sözlər bloklarını təqdim etmək üçün yaxşı bir yol ola bilər, məsələn, sinif və ya evlə əlaqəli isimlər və fellər. Şəkillər həmçinin çap edilə bilən iş vərəqlərində və şəkillərin təmsil etdikləri sözə uyğunlaşdırıldığı kartlarda istifadə edilə bilər.

Əksər insanlar sözlərin kontekstdə öyrədilməsinin daha effektiv olması ilə razılaşırlar. Bundan əlavə, bir sözün və ya ifadənin tam mənasını qavramaq üçün tələbələr sözün və ya ifadənin keçdiyi linqvistik mühitdən xəbərdar olmalıdırlar. Maraqlı, inandırıcı, canlı və öyrənənlərin həyatı ilə əlaqəli olan yaxşı kontekst yaratmaq lüğətin tədrisi üçün vacib şərtədir, çünki bu həm öyrənənlərin diqqətini cəlb etməyə, həm də təbii olaraq lüğətin formalaşmasına kömək edir. Konteksti qoruyub saxlayaraq və konteksti əhatə edən dilin asanlıqla başa düşülmə-

sinə əmin olaraq, müəllim lüğəti öyrənməyə başlamalıdır. Buna görə də, lüğət seçimində müəllim əmin olmalıdır ki, seçilmiş söz və ya ifadələr dərhal tələbələrin dil diapazonuna daxil edilə bilər.

Hər sözün öz mənşəyi və indiki mənalarını necə alması haqqında hekayəsi vardır. Forma mənə və mənşəyinə görə sözün etimologiyası çox vaxt linqvistik simvoldan və onun indiki semantik mənalarından daha asan başa düşülür. Beləliklə, biz tamamilə yad olan ingilis sözü öyrəndə tələbələrdən onu lüğətdə və ya digər istinad kitablarında axtarmalarını və ya mənşəyini tapmaq üçün internetdə dolaşmağı xahiş edə bilərik. Bir sözün yaranmasının arxasındakı maraqlı hekayələr tələbələrə hədəf sözü xatırlamaq üçün çox yaxşı bir xatırlatma ola bilər. Beləliklə, bir sözün etimologiyasını öyrənmək, şübhəsiz ki, tələbələrin yeni sözləri başa düşməsinə kömək edəcəkdir.

Əgər bir mövzu çox sayda sözdən ibarətdirsə, bu sözləri bütövlükdə öyrətmək asandır. Məsələn, portağal, banan, üzüm, limon, ananas, mango və qarpız kimi sözləri “meyvələr” kontekstində birlikdə öyrətmək bu sözlərin hər hansı birini ayrı-ayrılıqda öyrətməkdən daha asandır. Müxtəlif leksik sahələrə aid olan sözlərin birlikdə öyrədilməsi daha effektiv nəticə verir.

Sözlərin morfoloji təhlilindən istifadə etməklə sözlərin öyrədilməsi. Morfologiya sözləri müxtəlif terminlərlə öyrənir, sözlərin kiçik vahidlərə necə parçalandığını və belə vahidlərin necə tanındığını göstərir. Yəni sözlərin morfemlərinin təhlilindən istifadə etməklə biz sözlərin, hətta bəzi tanış olmayan ingilis sözlərinin mənasını öyrənə bilərik. Kök və əlavələrlə əlaqəli 600.000-dən çox ingilis sözünün olduğu təxmin edilir. Amma kök və şəkilçilər sayca məhdud, mənaca isə sadədir. Ən çox istifadə olunan köklər və şəkilçilər isə cəmi 600-800 ədəddir. Köklərin, şəkilçilərin və söz quruluşunun təhlilindən istifadə etməklə minlərlə ingilis sözünü öyrədə bilərik.

Sinonimlər vasitəsilə söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi. Sinonim öyrənilən sözdən daha yaxşı məlumdursa, şagirdə mənənin müxtəlif çalarlarını anlamağa kömək etmək üçün sinonimdən istifadə edilə bilər. Sinonimlər tələbənin lüğət ehtiyatını zənginləşdirməyə kömək edir və dərhal alternativ sözlər təqdim edir. Bu üsul ona görə effektiv ola bilər ki, çünki onlar tələbələrin artıq tanıdığı sözlər və ifadələr üzərində qurulmuşdur. Məsələn, sifətlər, isimlər və feillər çox vaxt bir neçə mənaya malik olurlar və bəzən öyrənilən dildə hazır şəkildə mövcud olan birləşmələri anlamaqda çətinlik çəkə bilərlər. Bu halda həmin sifətin və ya feilin, ismin eləcə də feilin birləşmənin ekvivalentindən istifadə edərək lazım olan sözü öyrətmək olar. Diqqətli olmaq lazımdır ki, bütün sözlər tam olaraq eyni mənə daşımır, çünki eyni sözlər müxtəlif yerlərdə fərqli mənalar ifadə etmək üçün istifadə oluna bilər. Eyni prosedur sinonimləri tapmaq üçün istifadə edilə bilər.

Antonimlər. Şagirdlərdən əks sözlərdən ibarət siyahılar tərtib etmələri tələb oluna bilər. İki qrup yaradıla bilər. Bir qrup bir söz soruşsa, digər qrup isə ona əks olan sözü deyə bilər. Məsələn, kəskin/küt, kobud/nəzakətli və s. Onlar bunu çox maraqlı hesab edirlər və yarışda qalib olmaq üçün daha çox söz əzbərləyirlər. Beləliklə, oyun üsulu ilə yeni sözlər öyrənə bilərlər.

Söz xəritəsi vasitəsilə söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi. Şagirdlər tərtib etdikləri xəritəyə və ya müəllimin təqdim etdiyi boş xəritəyə uyğun olaraq sözləri beyin fırtınası təşkil etməklə sözlər arasında əlaqəni öyrənmək üçün kiçik qruplarda işləyirlər. Nümunə, səhifənin mərkəzində əlaqəli sözləri birləşdirən şüaları olan açar-konsept sözü ola bilər. Məsələn, “sədaqət” sözünü eşidəndə düşündükləri sözləri demək istəniləndə, orta səviyyəli ESL tələbələri ona uyğun söz və ya ifadələr: pişik, dost, ailə, güvən, etibar, vicdansız, vəfasızlıq, dostluqlara inanmaq, bağlar, itaət etmək, it, dostluq, cinsi vəfasız, dedi-qodu, evlilik, sevgi kimi sözləri

verə bilirlər. Məna baxımdan yaxın hesab etdikləri sözləri qruplaşdırdıqdan sonra bu sözlər arasındakı əlaqələri söz xəritələri vasitəsilə göstərə bilirlər.

İdiomların söz ehtiyatının zənginləşməsində rolu. İdiomları mövzuya görə öyrətmək tələbələrin idiomları yadda saxlamasını asanlaşdırır. İdiom, bütün mənanın içindəki ayrı-ayrı sözlərin adı mənalarından fərqli olduğu bir ifadədir. İdiomlarla işləmək əyləncəlidir, çünki onlar gündəlik lüğətin bir hissəsidir. Şagirdlər üçün sözlərin məcazi mənalarını öyrənmək adətən maraqlı olur. Onlar həmçinin bəziləri çox köhnə olan idiomatik ifadələrin mənşəyini öyrənməkdən həzz alırlar. İdiom, tərkibindəki ayrı-ayrı sözlərin mənaları ilə tam başa düşülməyən ifadədir. Bütün idiomun mənasının tək-tək alınan sözlərin mənaları ilə az, hətta çox vaxt heç bir əlaqəsi olmur. Deyimlərin ifadəni daha rəngarəng etmək üçün tez-tez yazı və ya nitqdə istifadə edildiyini və nitqimizin daha rəngli olmasında əvəzsiz olduğunu nəzərə alaraq, dil öyrənmələr üçün faydalı olacağı düşünülür.

Sözləri ucadan oxumaq da çox faydalıdır. Bu, şagirdi sözlə tanış edir və həmçinin öyrənmələrin tələffüzünü yaxşılaşdırır. Səs, fit, cızma və cingilti kimi səsləri təsvir edən sözləri öyrətmək üçün asan bir yol ola bilər. Müəllimlər səsləri özləri yarada bilər və ya tələbələrə qulaq asmaq və eşitdikləri sözləri yazmaq üçün lentlər və ya CD-lər gətirə bilərlər.

Əgər ingilis dili müəllimi mövzuya uyğun düzgün olan lüğəti seçsə, lüğətin ingilis dilində səlis şəkildə danışmaq üçün nə qədər əhəmiyyətli olduğunu tələbələrə aşılarsa və dərstdə müxtəlif üsullardan istifadə etsə, vəziyyəti asan və maraqlı etmək olar. Müəllimlər söz ehtiyatına diqqət yetirməlidirlər, çünki bu, istənilən dildə və ünsiyyət vasitələrində ən vacib cəhətdir. Hisslərimizi sözlər olmadan ifadə edə bilmərik. Wallace bildirir ki, “Özünüzü ifadə etmək üçün lazım olan sözü tapa bilməmək başqa bir dildə danışarkən rastlaşıla biləcək ən neqativ haldır”.

Lüğət xarici dili öyrətmək və öyrənmək üçün lazım olan ən vacib bacarıqlardan biridir. Bu, bütün digər bacarıqların inkişafı üçün əsasdır: oxuyub-anlama, dinləyib-anlama, danışma, yazma, orfoqrafiya və tələffüz. Lüğət tələbələrin ingilis dilindən səmərəli istifadə etmək cəhdləri üçün əsas vasitədir. Ana dili ingilis dili olan biri ilə danışarkən, filmə altyazısız baxarkən və ya sevimli ingilis mahnısını dinləyərkən, mətni oxuyarkən və ya dostuna məktub yazarkən tələbələr həmişə sözlərlə işləməli olacaq.

Məqalənin aktuallığı. İngilis dili dünyada ünsiyyət üçün universal və dominant mənbəyə çevrildiyindən bu dili öyrənməyə marağ günbəgün artır. Lakin insanlar söz ehtiyatı olmadan heç bir dildən istifadə edə bilməzlər. Bütün bunlar nəzərə alınaraq məqalədə xarici dildə söz ehtiyatını zənginləşdirməyin ən effektiv üsulları haqqında məlumat verilmişdir ki, bu da məqalənin aktuallığından irəli gəlir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalədə dərslərin daha maraqlı və keyfiyyətli keçməsi üçün bir sıra innovativ, faydalı metodlar, eləcə də dil və onun lüğət tərkibinin müxtəlif metod və üsullarla öyrədilməsinə geniş yer verilmişdir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Makhmudov, K. (2020). Ways of Forming Intercultural Communication in Foreign Language Teaching. *Science and Education*, 1(4), 84-89.
2. Makhmudov, K. (2020). Current Problems of Teaching English and New Approaches to Resolve in Secondary Education Schools. *Modern Trends in Linguistics: Problems and*

Solutions, 271-273.

3. Makhmudov, K. (2020). Integrating a Mother Tongue while Teaching a Foreign Language: Problems and Solutions. *Literature and History*, (1), 89-91.

4. Mukhamedov, G., Khodjamkulov, U., Shofkorov, A., & Makhmudov, K. (2020). Pedagogical Education Cluster: Content and Form. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 1(81), 250-257.

5. Shaykhislamov, N. (2020). Main Directions and Interactive Methods of Student Speech Growth. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences*, 8(7), 115-120.

Л.В. Габибзаде

Роль инновационных методов в обучении словаря

Резюме

Современная педагогика сталкивается с некоторыми проблемами в развитии навыков преподавания словарного запаса, методов и инновационных методов, а также в том, как использовать слова в реальной жизни. Благодаря современным исследованиям, наблюдениям и экспериментам учителя могут лучше обучать учащихся, и в статье я предоставил информацию о ряде инновационных и полезных методов, позволяющих сделать уроки более интересными и качественными.

L.V. Habibzade

The role of innovative methods in the study of vocabulary

Summary

Modern methodology faces some challenges in developing vocabulary teaching skills, methods and innovative methods, as well as how to use words in real life. Thanks to modern research, observations and experiments, learners can be better educated by teachers, and in the article. I have provided information on a number of innovative and useful methods to make lessons more interesting and quality.

Redaksiyaya daxil olub: 17.05.2022